

MAX STIRNER (1806. – 1856.)

SADRŽAJ

1. ŽIVOT I DJELA
2. TEMELJNE MISLI
3. STIRNEROV UTJECAJ

1. ŽIVOT I DJELA

Stirner je rođen kao Johan Caspar Schmidt 1806. Godine kao jedino dijete luteranskih roditelja srednje klase koji su živjeli u Bayreuthu (Bavarska). Stirner mu je zapravo nadimak koji je dobio zbog visoka čela i tek ga je kasnije usvojio, najprije kao literarni pseudonim Max Stirner, a potom i kao vlastito ime.

Studirao je bez prevelikog isticanja na sveučilištima Berlina, Erlangena i Königsberga, među ostalima i kod Hegela i Schleiermachersa. U Berlinu je pohađao Hegelova predavanja o filozofiji religije, povijesti filozofije i filozofiji subjektivnog duha.

Po završetku studija Stirner je živio u Berlinu pokušavajući se, s djelomičnim uspjehom, kvalificirati za nastavnika. Između 1839. i 1844. godine imao je mjesto nastavnika u cijenjenoj privatnoj školi za djevojke predajući povijest i književnost stekavši ugled pouzdanog i učtivog učitelja. Tu je napisao i svoje glavno djelo *Der Einzige und sein Eigentum* (1845.) (*Jedini i njegovo vlasništvo*), djelomice kao polemiku protiv vodećih mladih hegelijanaca Ludwiga Feuerbacha i Brune Bauera, a također i protiv komunista (Wilhelm Weitling) i anarhista (Pierre-Joseph Proudhon). Izvan svog nastavnčkog mjesta, Stirner se družio s avangardnim berlinskim intelektualcima, nastavnicima, studentima, novinarima koji su se okupljali oko grupe *Die Freien* (*Slobodni*) i koji su činili jezgru pokreta mladohegelijanaca, Hegelovih učenika koji su na različite načine pokušavali njegovu misao primijeniti na nove okolnosti. Bitne značajke ovog pokreta (bez obzira na to što on nikako nije bio homogen) bile su kritika religije, društvena angažiranost i pokušaj primjene Hegelove dijalektičke metode na aktualne društvene i političke probleme. Stirner se u ovom krugu nije previše isticao ali je stekao ugled kao veliki protivnik religije.

Stirnerovi najraniji objavljeni radovi datiraju iz ovog perioda. Uz neke kraće i nezamjetljive novinske napise, najistaknutiji su poznata kritika parodijskog napada Brune Bauera na Hegela *Über B. Bauers "Posaune des jüngsten Gerichts"*, 1842. (*O B. Bauerovoj «Trubi posljednjeg suda»*) i jedan tekst o pedagogiji nazvan *Das unwahre Princip unserer Erziehung*, 1842. (*Lažni princip našega odgoja*) koji najavljuje neke od tema njegovog kasnijeg rada. Utjecaj

Stirnerova glavnog djela *Der Einzige und sein Eigentum* na mladohegelijanske krugove bio je znatan i neočekivan. Stirner je dovršio knjigu 1844. i na nju su odgovorili svi koji su bili mete napada: Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach, Moses Hess i Arnold Ruge. Knjiga, međutim, nije bila i financijski uspješna i Stirner se našao u teškoćama jer je već ranije napustio nastavničko mjesto anticipirajući kontraverze u svezi svoga rada.

Od 1847. Stirner je vodio neprimjetan i bijedan život potpuno van tijeka suvremenih događanja. Nastavio je pisati i prevoditi ekonomske radove Jean-Baptiste Saja i Adama Smitha. Također je objavio i knjigu *Geschichte der Reaktion*, 1852. (*Povijest reakcije*) kao kompendij radova drugih autora.

U svibnju 1856., živeći u Berlinu još uvijek u teškim prilikama, Stirner je dobio groznicu uslijed uboda kukca u vrat te nakon mjesec dana preminuo.

2. TEMELJNE MISLI

Stirner dovodi u pitanje način vođenja političkih i filozofskih rasprava i potkopava povjerenje u superiornost suvremene civilizacije. On napada moderni svijet kao svijet u kojem dominiraju religijski oblici mišljenja i pritisak društvenih institucija usporedno sa sažetim nacrtom radikalne «egoističke» alternative u kojoj bi autonomija pojedinca konačno došla na prvo mjesto.

Stirner nastavlja i proširuje hegelovsku kritiku usmjeravajući se posebno prema kritici kršćanske dogme ali i ateističkih ideologija svojih suvremenika (nacionalizma, etatizma, liberalizma, socijalizma, komunizma i humanizma). Ove ideologije našle su se na meti njegove kritike jer su u svojoj suštini prikriveno kršćanske budući da idejama daju jednaku, tj. odlučujuću ulogu. Prevaga ideja nad pojedinačnim kosi se sa Stirnerovim stavom da koncepti ne bi trebali vladati ljudima, nego upravo obratno.

Poricanje apsolutne istine ukorijenjeno je u «ništavosti» identiteta «ne ništa u smislu praznine, nego stvaralačkog Ništa». Stirner se zalaže za odvojen život ne-dogmatskog, otvorenog umnog angažmana. Ne postoji objektivna društvena stvarnost neovisna o pojedincu. Konačni, empirijski pojedinac je motorna pokretačka sila svakog ljudskog djelovanja. Sve osobe su sposobne za samosvijest koja će ih učiniti egoistima ili pravim individuama.

Rušenjem idealizma ukazala se potreba za novom sintezom koju Stirner nalazi u interesu *Jedinog*. Odnos Ja i objekta je egoistički. Ipak, ovaj odnos Stirner ne opravdava jer to nije ni potrebno; on je samo jedan mogući odabrani put. Isto tako nema ni morala izvan vrijednosti koje je odabrao *Jedini*. Prema svakom vlasništvu *Jedini* stoji u voljnom odnosu i može ga odbaciti kad god poželi. Ideja vlasništva prenosi se i na odnos s drugim ljudima i u tom smislu trebamo shvatiti ono što on zove *Der Verein der Egoisten* (*Savez egoista*). Najvažniji je odnos

Jedinog prema samom sebi. Njegov odnos prema samom sebi je susretanje samoga sebe kao onoga koji želi, prisvajanje samog sebe kao svog vlastitog.

Stirner ide putem samo-oslobađanja na kojem se kao glavna prepreka pojavljuju vjera i vjerovanje. No život je slobodan od bilo kakvih dogmatskih pretpostavki ili bilo kakve fiksne uporišne točke. Angažman *Jedinog* u svijetu potpuno je usklađen sa sviješću da ne postoji duša, niti ikakva personalizirana suština bilo koje vrste.

Jezik i racionalnost također su ljudski produkti koji imaju svoju funkciju u podčinjavanju i ograničavanju samih svojih tvoraca. Uobičajena prihvaćena značenja i tradicionalni standardi argumentacije podržani su konceptom istine koji je smješta u privilegirano područje izvan kontrole pojedinaca. Rezultat toga je da pojedinci, prihvaćajući ovaj koncept, prihvaćaju i podređenu ulogu u kojoj služe istini izvan sebe samih. No, ograničenja, po Stirneru, postoje samo u okviru služenja ciljevima pojedinca, *Jedinog*.

Stirner u djelu *Der Einzige und Seine Eigentum*, kroz povijesni prikaz demonstrira neuspjeh moderne da izbjegne i same religijske oblike mišljenja za koje tako odlučno tvrdi da ih je nadmašila i prevazišla. Stirner oponira tada vladajućoj narativnoj strukturi povijesti koja razvoj čovječanstva vidi kao progresivni razvoj i realizaciju slobode te objašnjava kako su pojedinci u modernom svijetu još više pritisnuti duhovnim. Podređenost duhu u bilo kojem obliku za Stirnera je religijsko služenje.

Bitan događaj u povijesti moderne je Reformacija. Uobičajeno je shvaćanje da s njom nastupa period oslobađanja upravo pojedinaca, skidajući im s leđa nepodnošljivi teret katoličke dogme. Iz Stirnerove analize, međutim, ne proizlazi da je Reformacija donijela slobodu budući da se u ovom razdoblju nastavlja i čak proširuje i pojačava dominacija duha. Reformacija prije proširuje nego što sužava sferu religijske kontrole nad pojedincem. Protestantska religija također je više okrenuta duhovnom pa veza između pojedinca i religije postaje još jača, a prirodni impulsi i religijska svijest ostaju u trajnom sukobu.

Ovaj stav o ne-ukidanju religijskih oblika mišljenja također je bitan i za Stirnerov napad na Ludwiga Feuerbacha, jer ni on ne uspijeva prevladati podređenost individue duhu. Feuerbach u stvari zadržava, a ne podriva religijske oblike mišljenja. Kršćanstvo je, po Feuerbachu, ljudske prifatke projiciralo u drugi svijet i konstituiralo neovisno biće. Ali je božanstvo u ovom slučaju samo pomjereno iz sfere transcendencije u sferu imanencije, a sâm ostaje nedodirljivo. Feuerbach nije opisivao ljudsku prirodu kakva ona jest nego ju je deificirao i propisivao što je sve čini. Prava suština religije, «suština iznad mene», nije time zapravo ni ukinuta. Ovdje je došlo samo do promjene gospodara, a tiranija božanskog nad pojedinačnim je još obuhvatnija i potpunija jer je ljudska priroda imanentna božanskoj te je mogu posjedovati i vjernici i nevjernici podjednako.

Na udaru kritike našli su se i drugi lijevi hegelijanci iz istih razloga: Arnold Ruge, koji ljudsku prirodu identificira sa građanstvom; Moses Hess, koji ljudsku prirodu identificira s radom, Bruno Bauer, koji ljudsku prirodu identificira s kritičkom aktivnošću. Svi oni pojedinca odvajaju od njegove ljudske suštine i postavljaju suštinu iznad pojedinačnog, kao nešto za što se treba boriti. No za Stirnera ne postoji nikakav univerzalni niti propisani sadržaj i stoga ne može doći ni do utemeljenja nekog stava o načinu na koji bismo trebali živjeti.

Egoizam je utjelovljenje napredovanja civilizacije. Prirodno stanje od koga treba učiniti otklon je zapravo građansko društvo, ono je rana faza razvoja koju je nužno prevladati jer suprotnosti sve više izlaze na vidjelo. Ovo je nužan proces jer se individua mora pokrenuti od društvenih ka egoističkim odnosima kako bi izbjegla podložnost. Kad je riječ o egoizmu Stirnerova tipa moramo imati na umu da on nije individualna težnja uskog interesa. Onaj koji teži za bogatstvom, kao u primjeru koji sam Stirner daje, ostaje zarobljen u jednom jedinom cilju a takvo zarobljenje nije u skladu s egoizmom ako ga želimo pravilno shvatiti. Ono što karakterizira Stirnerov egoizam je raznolikost individuine samovladavine ili autonomije. Ova autonomija je nespojiva sa bilo kakvom ovisnošću, dragovoljnom ili prisilnom, individuinog prosuđivanja. Neprihvatljivi su kako podčinjavanje drugima tako i potpuna privrženost vlastitim ukusima i idejama.

Stirner vrednuje posjedovanje kao jedino dobro. Osim toga vladanje pojedinca samim sobom nespojivo je sa postojanjem bilo kakve legitimne obaveze spram drugih. Postoji nužna antipatija između egoističke individue i države. Ovo neizbježno neprijateljstvo temelji se na sukobu između Stirnerovog koncepta autonomije i bilo kakve obaveze da se poštuje zakon. Pošto je gospodarenje samim sobom nespojivo sa poštivanjem zakona i vrednovano puno više nego bilo kakva obaveza ovog tipa, ne može postojati ni politička obaveza.

Za egoističku budućnost Stirner kaže da se sastoji ne od potpuno izoliranih pojedinaca, nego u odnosima ujedinjenja, u nestalnim vezama između pojedinaca koji su sami neovisni i samo-određujući. Unija egoista ne obuhvaća podčinjavanje individua. Ona je instrumentalna asocijacija čije je jedino dobro to što je u njoj moguće realizirati težnje za svojim pojedinačnim ciljevima. Unija naravno nema vrijednost po sebi i također nema konačnih i zajedničkih ciljeva. Odnos između egoista i njegova objekta (što uključuje i druge osobe) je odnos vlasništva. Ovo vlasništvo je konstituirano neograničenim dominiranjem pojedinaca nad svijetom.

3. STIRNEROV UTJECAJ

Stirnerov je utjecaj primjetan u brojnih mislioca. Jedan od njih bio je i Karl Marx. Marxova i Engelsova knjiga *Die Deutsche Ideologie (Njemačka ideologija)* napisana 1846., ali objavljena tek 1932., sadrži stotine stranica kritike Stirnera, nerijetko i ponižavajućim tonom.

Smatra se da je najvažnija posljedica ovog utjecaja Marxov prekid sa slijeđenjem Feuerbacha i ponovno razmatranje uloge koju bi koncepti ljudske prirode trebali imati u društvenoj kritici.

Stirnerov stav o državi kao nelegitimnoj instituciji izvršio je veliki utjecaj na anarhističku tradiciju. Njegov *Der Einzige und sein Eigentum* obično se smatra temeljnim tekstom tradicije anarhističkog individualizma. No ovdje moramo imati na umu da, iako za Stirnera postoji nužan sukob između individualnog gospodarenja samim sobom i države koja nameće obvezu poštovanja zakona i iako je individuino samo-gospodarenje van svake konkurencije pa zahtjevi države nisu obvezujući za pojedinca, pojedinci ipak nemaju kao rezultat toga nekakvu obavezu rušenja države. Umjesto toga moraju u svakom pojedinom slučaju odlučiti idu li ili ne ukorak s njom.

Samo u slučajevima gdje postoji sukob između autonomije egoista i zahtjeva države, Stirner preporuča otpor. Pojedinci nemaju nikakvu dužnost zbaciti državu ali će se ona ipak urušiti kao rezultat širenja egoizma. Stirner je u konačnici vrlo skeptičan u pogledu propisivanja bilo kakvih obaveza *Jedinom*.

Početak 20. stoljeća Stirnera se smatra Nietzscheovim prethodnikom iako se ne navode detaljni argumenti za takve tvrdnje i u suštini se svode na pitanje je li Nietzsche čitao Stirnera ili ne. Nietzsche nigdje u svojim djelima ne citira Stirnera, kao što to uostalom ne čini ni veliki broj drugih autora kod kojih je Stirnerov utjecaj neupitan. Vjerojatno je svoju ulogu odigralo i to što je Nietzsche poznat širom svijeta a Stirner je, usprkos svemu, ostao gotovo potpuno zaboravljen. Bilo kako bilo, odnos između ova dva mislioca više je nego složen i zahtijeva poseban tretman.

U 1960-im i 1970-im godinama Stirnera se povezuje s egzistencijalizmom jer je njegov antiesencijalistički koncept jastva kao «stvaralačkog Ništa» blizak sa idejom ljudske prirode koju koristi J.-P. Sartre.

Smatra se i da je Stirner anticipirao moderne poststrukturaliste (Foucault, Lacan, Deleuze, Derrida), koristeći genealošku kritiku humanističkih diskursa moći i identiteta, ali i transcendirao njihovo mišljenje jer je pružio temelj za neesencijalističku kritiku liberalnog kapitalističkog društva. Ovo je evidentno u Stirnerovoj identifikaciji identiteta sa «stvaralačkim Ništa» koje ne može biti vezano ideologijom i nepristupačno je jezičnoj interpretaciji. U ovom smislu ni interpretacija nekog teksta ne može ni na koji način legitimno biti ograničena.

Stirner je konačno doveo do provalije Hegelov koncept apsolutnog duha i apsolutnog znanja. Duh više nije subjekt povijesti nego je problematiziran u svojoj suštini. I oni koji su kritizirali Hegela ipak su u čovjeku vidjeli nešto božansko, nikada nisu u njemu gledali nekoga tko ima svoje vlastito Ja. Stirner je išao drugim putem i došao do spoznaje da čovjek uopće nema

nikakvu univerzalnu prirodu, dužnost niti poziv. *Jedini* kao «stvaralačko Ništa», samo i jedino nalazi svoj smisao u svojoj moći prisvajanja.